

TOPONIMLARNI O‘RGANISH JARAYONIDAGI LINGVODIDAKTIK MUAMMOLAR VA ULARNING MUQOBIL YECHIMI

Xalilova Zarnigor Muhammadjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi toponimlarning o‘rganishda duch kelinadigan muammolarga bag‘ishlangan bo‘lib, unda toponimlarni o‘rganilish muammolari va ularning muqobil yechimi haqida ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: toponimema, lingvodidaktika, fonetik transkripsiya.

Ingliz tili darslarida toponimlarni o‘qitish jarayonida bir qancha muammolarga duch kelishimiz muqarrar. Bu muammoning o‘ziga xos bir qancha sabablari mavjud:

- Barcha ingliz tili – o‘zbek tili lug‘atlarida toponimlarning tarjimalari, tub ma‘nolari haqida batafsil ma‘lumot berilmagan;

- Ingliz tilidagi toponimlar ba‘zan o‘ziga xos grammatik qoidalarni o‘rganishni, istisnolarni eslab qolishni talab qiladi. Masalan: bir nechta davlatlar, xususan, Angliya, Italiya, Yangi Zelandiya, Braziliya “the” artiklini olmaydi. Xolbuki, Rossiya Federatsiyasi, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Niderlandiya doimo “the” artikli bilan keladi.

- Tarjima qilinadigan hamda tarjima qilinmaydigan toponimlarning mavjudligi o‘quvchilarni ba‘zi hollarda ikkilantirib qo‘yadi.

Odatda ismlar tarjima qilinmaydi. Geografik joylar, obyektlar nomi ham aslida ismlardir. Lekin jahon geografiyasi va xaritashunosligida ba‘zi bir xil nomlarni to‘liq, ba‘zilarini qisman tarjima qilish an‘anasi mavjud. Bunday an‘ana o‘zbek tiliga ham tadbiiq etildi va xalqaro tarjima qilinadigan geografik nomlar o‘zbekchaga tarjima qilib yoziladi.

Shuningdek, bir qancha xalqlar yashaydigan hududlarga tegishli yirik geografik obyektlar nomlari, obyektning tabiiy xususiyatiga bog‘liq holda paydo bo‘lgan geografik nomlar to‘liq tarjima qilinadi. Masalan; Qora dengiz, fors tilida Daryoi siyoh, rus tilida Чёрное море, rumin tilida More Neagre, nemis tilida Shvarzes Meyers fransuz tilida Mer Noire deb yuritiladi. O‘lik dengiz ruscha Myortvoye more, nemis tilida Totes Meyer, arab tilida Bahr Lut, italyan tilida Mar Moto deyiladi. Huddi shunday Yaxshi Umid burni, Yuqori ko‘l, Ko‘k Nil, Qizil dengiz, Oq dengiz, O‘rta dengiz, Katta Suvayirg‘ich tizmasi, Qoyali tog‘lar, Katta Sho‘r ko‘l, Shayton oroli, Olovli Yer oroli, Qorli tog‘lar, Shamolli orollar, Shamolsiz orollar ham tarjima qilinadi.

Ikki va undan ortiq so‘zdan iborat bo‘lgan geografik nomlar qisman tarjima qilinadi. Bunda murakkab geografik nomlarning aniqlovchidan iborat bo‘lgan qismi tarjima qilinib, atoqli otdan iborat qismi tarjima qilinmaydi. Ruscha yozilgan geografik nomlardan misol keltiramiz. Южный, северный, восточный, западный, белый, голубой, зеленый, красный, черный, дальний, ближний верхний, нижний, большой, малый, средний, старый, новый kabi sifat aniqlovchilar odatda tarjima qilinadi. Asosiy nom fonetik transkripsiyaga muvofiq o‘zicha yozilaveradi. Misollar; Bolshoy Vostochniy Erg–Katta Sharqiy Erg, Vostochno - Avstraliyskoye techeniye–Sharqiy Avstraliya oqimi, Velikobritanskiye ostrova–Buyuk Britaniya orollari, Vostochno–Sibirskiye ostrova–Sharqiy Sibir orollari, Zapadno – Frizeskiye ostrova - G‘arbiy Friz orollari, Novaya Gvineya–Yangi Gvineya, Maliy Atlas -Kichik Atlas, Sredne – Russkaya vozvishennost–O‘rta Rossiya qirlari, Severnaya Amerika–Shimoliy Amerika, Verxniy Chirchik–Yuqori Chirchiq, Novaya Kaledoniya–Yangi Kaledoniya, Sentralnaya Aziya–Markaziy Osiyo va boshqalar. Lekin to‘liq va qisman tarjima qilish usuli ma'muriy va siyosiy geografik nomlarga, shaharlar, qishloqlar nomlariga qo‘llanilmaydi. Masalan, O‘zbekistondagi Yangiqo‘rg‘on, Qumqo‘rg‘on, Yangiyo‘l, Yangibozor, Yakkabog‘, Kattaqo‘rg‘on, Ko‘kterak hamma tillarda ham tarjima qilinmay yozilaveradi. Xuddi shunday Velikiye Luki, Verxoyansk, Jeleznovodsk, Krivoy Rog, Nijniy Tagil, Nijniy Novgorod, Yujno - Saxalinsk, Staraya

Russa o‘zbek tilida o‘z shaklida yozilaveradi. Biroq har bir tilda o‘z tili grammatikasi imkoniyatida shartli transkripsiya qo‘llanishi mumkin. Tarkibida ruscha zemlya (yer) so‘zi bo‘lgan geografik nomlarni yozishda ikkita qoida mavjud;

1) Agar zemlya turdosh ot (termin) bo‘lsa tarjima qilib yoziladi. Masalan, Zemlya Adeli – Adeli Yeri, Zemlya Amudsena – Amudsen Yeri, Zemlya Fransa Iosifa – Frans Iosif Yeri deb yoziladi.

2) Agar zemlya so‘zi atoqli ot bo‘lib kelsa, u tarjima qilinmaydi. Masalan, Novaya Zemlya, Severnaya Zemlya ko‘rinishida yozilaveradi. Agar geografik nomlar faqat aniqlovchidan iborat bo‘lsa, u holda tarjima qilinmaydi. Masalan; Belaye ko‘li, Tixaya daryosi, Issiqko‘l, Qorako‘l, Olako‘l, Muzko‘l va boshqalar hamma tilda ham tarjima qilinmay yozilaveradi.

Tov, dog‘ so‘zlari geografik nomlar tarkibida kelgan hollarda tov, dog‘ deb yoziladi. Masalan, Kopetdog‘, Nebitdog‘, Qoratorov, Saritov, Olatov va h.k. Bular nom tarkibiga kirmasdan tog‘ ma‘nosida kelganda tog‘ deb alohida yoziladi. Masalan, Ili Olatog‘i, Talas Olatog‘i va boshqalar⁸⁹.

Toponimlarni tarjima qilish jarayonida lingvodidaktik muammolarni hal etishning yagona yo‘li bu o‘quvchilarni joy nomlari tarjimalariga boy lug‘atlar bilan ishlashga o‘rgatish yaxshi esda saqlashi uchun ko‘proq interaktiv metodlar yordamida toponimik nomlar yuzasidan savol-javob, mashqlar, munozaralar o‘tkazish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Begaliyev N. B. Toponimlarning o‘zbek xalqi etnogenizidagi o‘rni. Samarqand. O‘zbek tili va adabiyoti. 2004.
3. Bolitho, R. (1998) Language Awareness in the English Classroom. English Teaching Professional, 6 January, 3-6;
3. Bo‘ronov J. va boshqalar. Ingliz tili grammatikasi. Toshkent. O‘qituvchi. 1974.
- Z.Madrahimov. Tarixiy Toponimika fanidan Ma`ruza Matni. Namangan – 2010